

Diarium 15/11 31.

Nokian kartanon kappelin perustusten
kaivauskertomus.

Muinaistieteellisen Toimikunnan määräyksestä kaivautti ja tutki allekirjoittanut Nokian kartanon puistossa olevan kummun, joka sekä mainintansa että siitä tehtyjen löytöjen takia oli herättänyt erikoista huomiota. Aloite kummun tutkimiseksi oli tehty Tampereen Historiallisen seuran ja Nokia Aktiebolagetin taholta ja kaivaustyön kustansi viimeksimainittu. Kaivaus suoritettiin lokak. 9-14 p.

Kumpu oli puiston pohjoisreunassa törmänteen päällä, joka jyrkimmin viettää joen puolelle. Alue on aikaisemmin ollut peltoa ja 1800-luvun alkupuolella, everstiluutnantti Blåfieldin aikana, se¹⁾ liitettiin puistoon, tasoitettiin ja muodostettiin sireenimajaksi. Tällöin kumpua jonkunverran²⁾ kaivettiin, jolloin löydettiin m.m. kolmen kyynärän syvyydeltä n.s. "Nokian kivi" tiiliä ja kalkkilaastia. Viimeksi kävi maisteri H. Salmo syksyllä 1930 paikkaa tarkastamassa tuoden mukanaan Kansallismuseoon keskiaikaisen ruode-²⁾ tiilin kappaleen. Oli siis hyvin luultavaa, että kumpuun kätkeytyi vanhoja rakennuksen jätteitä.

Kaivaminen aloitettiin kummun eteläpuolisesta laidasta, ja verrattain pian paljastuikin suurehkoista kivistä muurauslaastin avulla kokoonpantua perustusta, jota seuraamalla voitiin vähitellen kaivaa esille paikalla olleen rakennuksen kiviset jätemuurit. Kun perustukset olivat täydellisesti otetut esille, kaivettiin ja tutkittiin rakennuksen sisäpuoli ja senjälkeen toimitettiin myös kaivauksia jätteiden ulkopuolella erikoisesti eteläpuolella.

Paljastuneet perustukset ovat kuuluneet suorakaiteenmuotoiseen kivirakennukseen, jonka suunta tarkasti on ollut länsi-itäinen. Perustuksien ulkopuoliset mitat ovat 6 x 8 ja sisäpuoliset 4 x 6. Kysymyksessä ovat yksinomaan rakennuksen perustukset, joilta seinämuurit ovat kohonneet; seinän lähtökohta on hyvin selvä länsiseinän perustuksessa, jonka pohjoisella puoliskolla seinän ulkopinnan

1) Carlsson: Historiallinen ja maantieteellinen kertomus Pirkkalan pitäjästä s. 53.

2) Fihlands Allm. Tidning 1857 p. 180.

selvästi merkitsee pienistä kivistä muurattu latomus näyttäen selvästi, että seinämuraus on ollut luonteenomaista keskiajan valuseinämurausta. Muuten on perustus kauttaaltaan laskettu suurehkoista kivistä, ja sille on ominaista, että monin paikoin pitkulaiset kivet ovat asetetut poikittain yli perustuksen. Perustuksen leveys on keskimäärin 100 (90 - 100) cm, muusta perustuksesta ulkonevat huomattavasti suuremmat kulmakivet, joista varsinkin koillinen kulmakivi pistää kauaksi perustuksen ulkopuolelle. Länsiseinän keskikohdalla on oviaukon paikka, (jossa on kynnyksenä suuri laakea kivi (150 x 150cm), mikä molemmin puolin ulkonee perustuksesta muodostaen ulkopuolelle portaan. Sen edessä on alempana toinen porraskivi, niinikään suuri pitkulainen laakakivi. Kynnyksen päällä eteläpuolella on säilynyt jäte oven pielen tiilimurauksesta, josta päättaen ovenpielen ulkoinen profiili on ollut suorakulmainen. Tiilen suuruus on 29 - 30 x 14 - 15 x 9 - 10. Sisäpuolen luoteis- ja kounaiskulmassa on säilynyt vanhan kivilattian jätteitä, pienistä laakakivistä muodostettua latomusta.

Kaivettaessa tuli esille myös joukko holvin ruodetiilien palasia, joukossa joku täydellisempikin. Ruodetiili on ollut profiililtaan kolmitahkoinen, häntä hiukan päähän päin levenevä.

Perustukset kuuluvat selvästi keskiaikaiseen rakennukseen ja epäilemättä tämä rakennus on ollut kirkollinen. Rakennuksen pohjakaava on ollut selvä suorakaide, sen suunta länsi-itäinen, ovi ainakin pääporttaali on ollut lännessä ja runsaat tiilipala- ja laastikasat itä- ja länsiseinien vieressä johtuvat epäilemättä näiden seinien korkeasta päätymuurauksesta, jolloin rakennuksella on ollut tavallinen jyrkkä harjakatto pituussuuntaan. Tämän mukaan rakennus on ollut täysin itsenäinen, se ei ole voinut esim. sarkaristona kuulua puukirkkoon, sillä silloin sen pohjakaava, oven sijoitus ja päätymuraus olisi ollut toinen. Rakennus on siis ollut itsenäinen, pieni, kivistä muurattu, tiiliholvinen keskiaikainen kappeli.

Jätteet antavat selviä viittauksia kappelin iän määräämiseen. Tyypilliset ulkonevat kulmakivet, tiilien koko, muoto, sekoitus ja valmistustapa ovat selvästi myöhäiseltä keskiajalta, aikaisintaan

1)
1400-luvun lopulta. Rakennus lienee lähinnä verrattavissa Messukylän sakaristoon, joka on siihen liittyvää kirkkorakennusta vanhempi. Messukylässä on aivan vastaavat ominaisuudet sekä rakennuksessa että tiilimateriaalissa. Lähin sukulainen taas Messukylälle on Lempäälän kirkko ja molemmat kuuluvat tiiliarkkitehtuurinsa puolesta suurempaan yhtenäiseen ryhmään, joka ulottuu pitkin Kokemäenjoen vesistöä Ulvilasta aina Akaasen asti. Vaikutus on Ruotsin puolelta ja todistettavasti suhteellisen myöhäistä. Kokemäen vesistön varrella on ollut keskiajan lopulla virkeä rakennuskausi, jolloin uusia kirkkoja on rakennettu ja vanhemmat modistettu uuteen asuun, ja tuo rakennuskausi on ulottunut 1400-luvun lopulta seuraavan vuosisadan parille ensimmäiselle vuosikymmenelle. Tämän rakennusajan tuotteita on kaikesta päättäen myös Nokian kappeli.

Kivikappeli ei nähtävästi kuitenkaan ole paikan ensimmäinen rakennus. Hiili- ja tuhkakakerros perustusten ympärillä määrätystä maakerroksessa viittaa selvästi siihen, että aikaisemman puurakennuksen on tuli tuhonnut. Sen iästä on luonnollisesti mahdotonta mitään sanoa, mutta tuskinpa tarvitsee epäillä sitä, että paikka on perinnäisen kappelikirkon paikka, jonka juuret ulottuvat varhaisiin aikoihin.

Luonnollisimmalta tuntuu se johtopäätös, että kysymyksessä oleva rakennus on ollut Nokian kartanoon kuuluva yksityisluontoinen kappeli. Myöhäisenä katolisena aikana rakennettu pienikokoinen kirkko ei ole voinut näillä seuduilla olla seurakuntakirkko, jotka järjestänsä ovat olleet suurempia rakennuksia. Ja vielä eräs seikka. Toimitetuissa kaivauksissa kirkon sisältä ja sen ympäriltä ei tavattu yhtään varsinaista hautaa, vain yksityisiä luita, jotka lähemmin tutkittaessa eivät olleet ihmisluita. Näyttää siltä että kappelin aluetta ei ole käytetty ainakaan yleisenä hautauspaikkana ja se on sopusoinnussa katolisen kirkon määräyksen kanssa, että yksityisluontoisissa kappeleissa (capellae non curatae) ei saanut sakramentaalisia toimituksia suorittaa. Varhempina aikoina oli var-

1) Ruodetiilleillä on jossain määrin vanhemman ajan leima, mutta niidenkin laatu ja valmistustapa osoittaa ne epämättömästi myöhäisemmiksi.

2) Yliop. Anat. laitoksen johtajan, prof. Lassilan lausunnon mukaan.

sin yleistä, että suurmiehet ja kartanonherrat perustivat mailleen yksityiskirkkoja. Aikojen kuluessa ja olosuhteiden kehittyessä näistä toiset hävisivät, toiset muodostuivat seurakuntakirkkoiksi ja muutamat säilyivät edelleen yksityisinä. Ruotsin mahtavissa kartanoissa on vieläkin jäljellä keskiaikaisia kartanokappeleja, meillä niiden jätteet ovat harvinaisuuksia ja senvuoksi on Nokian kappelin löytö ja toteaminen sitä kiinnostavampi.

Helsingissä lokakuun 30 päivänä 1931.

J. Franquist